

مؤلفه ها و شاخص های مؤثر بر
شکل گیری الگوی توسعه ملی،
در تحقق اهداف سند چشم انداز
(خلاصه مقاله علمی)

نواده توپچی^۱

□ مقدمه:

توسعه مفهوم جدیدی نیست؛ بلکه برگرفته از ماهیت حیات و شیوه زندگی انسان است. حرکت جوهری در همه ی پدیده های عالم جاری است و به تبع آن، تغییر از وضعی به وضع دیگر و دائماً نو شدن انسان و جامعه ی دست ساز او و تحولات مستمر محیطی، بشر را به فکر و تدبیر وا داشته است تا آینده و شرایط محیطی را در جهان کنترل نماید و اوضاع و احوال زیستی، فکری و فرهنگی و تصرفات خود را در طبیعت، بهینه سازد.

جوامع بشری و تمدن ها در طی قرون و اعصار هر یک به شیوه ای خاص از منابع انسانی و مادی استفاده کرده اند و برای نیل به آرمان ها و اهداف خود کوشیده اند؛ یا به تعبیر دیگر، راه خود را به سوی آینده طی کرده اند. برخی در آغاز راه از حرکت باز مانده، برخی تا نیمه های راه را پیموده، بعضی تمدنی را بنا نهاده اند و برخی نیز تمدنی بزرگ و اثر گذار بر دیگر ملل را بر پا کرده اند. تاریخ شاهد ظهور و سقوط تمدن ها بوده است، این پدیده بشر را به این تفکر وا داشته است که رمز موفقیت و عدم موفقیت تمدن ها در چه عواملی نهفته است. چرا بعضی از ملت ها در دنیا از جایگاه رفیعی برخوردارند و صاحب منزلت و کرامت اند؛ ولی برخی دیگر این گونه نیستند؟ چرا بعضی از ملت ها از منابع و موهبت های جهان بهره منداند ولی دیگران نیستند؟ چرا آثار مادی و فرهنگی بعضی از تمدن ها از توجه جهانی بهره مند است؟ و چراهای دیگر...

قرآن کریم نیز انسان را به تفکر در خصوص وضعیت زندگی ملت ها و عاقبت کار دعوت کرده است^۱ و در صدد تبیین راه سعادت انسان برآمده است.^۲

جمهوری اسلامی ایران، برای دستیابی به وضعیت بهینه در آینده (۱۴۰۴ هجری شمسی) وضعیتی را ترسیم کرده است که به یک معنا، اهداف توسعه‌ی ملی را متصور می‌سازد. برای حرکت از وضعیت موجود به آینده‌ی ترسیمی یا تغییر، الگویی نیاز است تا بر اساس آن این حرکت و تغییر اتفاق بیفتد؛ بنابراین مبنای حرکت علمی از وضعیت موجود به سوی تحقق اهداف چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران مسأله‌ی اصلی و مورد بررسی می‌باشد.

برای نیل به توسعه یافتگی، اصولی وجود دارد که فرضیات این مقاله را به شرح زیر تشکیل می‌دهد:

الف. قواعدی براساس نظم حاکم بر جهان برای توسعه وجود دارد.

ب. توسعه یافتگی مستلزم عقلانیت است.

ج. علم وسیله‌ی دستیابی به توسعه است.

منابعی نیز برای شناخت قواعد و عوامل توسعه وجود دارند که به شرح زیر می‌توان به آن‌ها اشاره کرد:

- شناخت تاریخی پیشرفت و ناکامی ملت‌ها؛

- شناخت ماهیت متحول انسان و جامعه؛

- شناخت عینیات جامعه و محیط بین‌المللی؛

- شناخت ارزش‌های ملی و بین‌المللی؛

توسعه تعبیر جدیدی از تکامل بشری است که با استفاده از ابزار علم برای بهره‌برداری بهینه از منابع انسانی و مادی برای نیل به اهداف ملی اتفاق می‌افتد. توسعه تصمیم و انتخابی نسبت به آینده محسوب می‌شود.

□ اساس توسعه

اگر تمدن را مجموعه‌ی دستاوردهای مادی و معنوی یک جامعه‌ی انسانی بر اساس یک اندیشه‌ی اساسی به منظور سامان‌دهی زندگی بدانیم، هر تمدن بر اساس اندیشه‌ی اساسی و ویژه خود دارای ظرفیتی است که نمی‌تواند از آن تجاوز کند. این اندیشه مبنای تفسیر آن جامعه از خدا، طبیعت و انسان است و ظرفیت آن تمدن

۱- قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبه المکذبین. (۳۷/۱۳۷)

۲- برید الله لیبین لکم و یهدیکم سنن الذین من قبلکم و یتوب علیکم و الله علیم حکیم. (۴/۱۲۶)

را می سازد. برای آن که جامعه از این اندیشه بهره مند شود، باید نهادهایی در حوزه ی اقتصاد، سیاست، فرهنگ، امور اجتماعی و علمی و ... ایجاد شود. در جریان شکل گیری هر تمدن جدید، اندیشه ای نو ایجاد می شود که تمدن جدید بر اساس آن پا به عرصه وجود می گذارد و با تمدن قدیم در مقام تعارض قرار می گیرد. اگر انقلاب اسلامی را در نظر بگیریم، پیدایش اندیشه ی نو با اندیشه ی تمدن سابق، زیر ساخت ها و نهادهای آن در تقابل و تعارض بود. روش حل و فصل این تقابل ها، الگوی توسعه ی ایران را شکل می دهد و فرایند توسعه عبارت خواهد بود از مراحل برون رفت از مشکلات زیر ساخت های قدیم که با فعالیت های توسعه ای کشور نامناسب است.

□ اصول توسعه:

اگر جامعه ای تصمیم به توسعه گرفت و بر انتخاب خود تأکید داشت، مراحل و مراتب را باید با رعایت اصولی طی کند و برای طی مراحل باید نظام و برنامه ای داشته باشد. اصول کلی توسعه را که قابل تعمیم به روند توسعه دیگر کشورهاست به شرح زیر می توان عنوان کرد:

الف. سیاست گذاری حکیمانه:

تصمیم به توسعه و انتخاب راه و الگوی مناسب، بهره مندی از امکانات، قدرت فکری و سازماندهی، حرکت و بسیج نیروها و حمایت همه جانبه، نیازمند سیاستگذاری بر اساس حکمت و تفکر عقلانی است. قانونگذاری به صورتی باید شکل گیرد که توزیع امکانات و فرصت ها در آن، به طور عادلانه صورت پذیرد.

ب. نهادینه شدن علم:

پیدا کردن راه حل علمی برای حل مسایل و مشکلات جامعه و تغییر طرز تلقی جامعه از زینتی بودن علم به ابزار شناخت مشکلات و رفع آن ها، از اصول مهم توسعه محسوب می شود؛ تصمیم گیری ها، قضاوت ها، ارتباطات و اجرای امور، با این نگرش بر اساس تخصص و دانش انجام می گیرد و از اعمال سلیقه اجتناب می شود.

ج. نظم:

شکل گیری الگوی توسعه و اجرای فرایند آن بدون نظم محال است و آن در صورتی تحقق پیدا می کند که نظم در اندیشه ی اساسی جامعه از جایگاه رفیعی بهره مند باشد و نهادهای اجتماعی بر آن اصرار ورزند.

د. امنیت اجتماعی:

امنیت اجتماعی عبارت است از اطمینانی که افراد جامعه نسبت به موقعیت خود احساس می کنند؛ در چنین وضعیتی است که اصلاح طلبی و اصلاح پذیری بدون بر هم زدن آرامش اجتماعی، عینیت می یابد. بهبود وضعیت بدون پذیرش اصلاح از سوی آحاد جامعه امکان پذیر نخواهد بود. در چنین وضعیتی علم گرایی و نظم پذیری مفهوم پیدا می کند. گسترش فرهنگ عقلایی و تحمل آرای دیگران، زمینه ساز چنین فضایی است.

ه. آموزش و پژوهش:

نظام آموزش باید برای شناخت بهتر محیط، توانایی ها و قابلیت های ملی و فراگیری شیوه های نو برای حرکت جامعه به وضعیت مطلوب، ساماندهی شود و در کنار آن تربیت افراد متخصص و کارا با روحیه نظم پذیری، جامعه پذیری و انجام امور با روشهای علمی تحقق پذیرد.

و. فرهنگ کار

کار و تولید باید به یک ارزش مهم اجتماعی تبدیل شود و رانت خواری، پارتی بازی و دارا شدن من غیر حق، باید به صورت گناه، ضد ارزش و عامل عقب ماندگی و فساد تلقی شود. نگرش ارزشی به کار و تلاش در کنار نظم پذیری و علم گرایی، شکوفایی اقتصادی و رفاه را به همراه خود خواهد آورد.

□ توسعه از منظر سند چشم انداز

چشم انداز در برنامه ریزی استراتژیک، تصویر و منظری است از آینده که استراتژیست با توجه به واقعیات قابل اندازه گیری آن را ترسیم می کند. از این رو مقدمه ای است برای حرکت از وضع موجود به آینده ی ترسیمی مطلوب، با روش های علمی و فعال کردن توان ملی.

در این سند مقتضیات توسعه در ابعاد فرهنگی، جغرافیایی، تاریخی و اصول اخلاقی و ارزش های اسلامی، ملی و انقلابی لحاظ شده است و بر اصول توسعه به صورت مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان ها و امنیت اجتماعی و قضایی تأکید شده و ابعاد توسعه به صورت توسعه ی علمی، انسانی (زندگی، شخصی و تخصصی)، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، فناوری و فرهنگی و سیاسی بیان شده است.

□ نتیجه گیری:

توسعه یافتگی یک انتخاب و تصمیم است. این تصمیم بر عهده ی هیأت حاکمه است که با اندیشیدن تمهیدات لازم، برای نهادینه سازی و پیاده کردن اصول توسعه بر اساس اندیشه اساسی تمدن ملت ایران اقدام نماید. منافع عموم مردم در این حرکت باید با منافع نخبگان همسو و نزدیک شود. گذر از وضع موجود و تغییر و بهینه سازی منابع و شیوه زندگی، مستلزم عزم ملی و نیازمند مشارکت همه ی نهادهای ملی است. سند چشم انداز، تنها تصویری از آینده ای است که جامعه باید به آن دست یابد؛ اما بدون تغییر در رفتار و طرز تلقی آحاد مردم و همسویی منافع نخبگان و مردم، تحقق این امر مشکل می نماید. نهایتاً با پیدایش نظم اجتماعی و نظم امور برگرفته از نظام حاکم بر هستی (برهان نظم)، مبتنی بر عقلانیت و توجیه منطقی تصمیمات و ابزار علم، می توان به فضای ترسیمی سند چشم انداز نایل شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

□ منابع و مأخذ:

- ۱- سریع القلم، محمود، توسعه، جهان سوم و نظام بین الملل، نشر سفیر، تهران ۱۳۶۹.
- ۲- سریع القلم، محمود، عقلانیت و آینده توسعه یافتگی ایران، مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه ۱۳۸۰.
- ۳- عظیمی، حسین، ایران امروز در آینده مباحث توسعه، دفتر نشر فرهنگی اسلامی ۱۳۷۸.

1. STERN, NICHOLAS, A Strategy for Development, the World Bank, 2002.
2. Taylor & Francis Group, Development, New York, 2000, vol. 1- 4.
- 3- Tin Bergen, Jam, Development Planning, World University Library, 1967.

